دوفصلنامه علمی ـ تخصصی خانواده در آیینه فقه
سال پنجم/ شماره ۵/ بهار و تابستان ۱۳۹۹

Two quaterly scientific- specified
Family in the mirror of jurisprudence
Years, 5 No.5, Spring and Summer 2020

نقش آموزش در پیش گیری از بزه اطفال

□ محمد علی جعفری *

چکیده

ارزش و اهمیت موضوع بزهکاری اطفال، مسئله ای مهم و غیر قابل تردید در جوامع امروزی است که لزوم پیشگیری از آن نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است آموزش موضوعی است که در راستای ارتقای کیفیت در اجرای برنامه های پیشگیری از بزهکاری اطفال پا به عرصه ظهور گذاشته است، اهمیت و جایگاه والای نهاد آموزشی در بحث پیشگیری از بزهکاری اطفال از این جهت است که ورود کودک به محیط مدرسه اولین گام وی برای تطابق با اصول و مقررات اجتماعی است بنا براین مدرسه و و آموزش می تواند جایگاه بسیار مهمی در زندگی اطفال و شکل گیری شخصیت آنان داشته باشد به همین جهت می تواند نقش مهمی در امر شناسایی کودکان بزهکار و یا در معرض خطر بزهکاری و حل مشکلات انان ایفا نماید مثلاً اگر معلمان در کلاسهای درس از مدیریت های علمی و عاطفی برخوردار باشند دانش آموزان به سمت انواع انحرافات اجتماعی گرایش پیدا نخواهند کرد اگر کتب درسی قوه خلاقیت دانش آموزان و روحیه پژوهشگری و جستجوگری وکسب مهارت های زندگی را در دانش آموزان به وجود آورد میتوان امیدوار بود که دانش آموزان رغبتی به سمت انحرافات اجتماعی نخواهند داشت. از طرف دیگر خانواده ها هم باید مکلف شوند تا اقدامات تربیتی منظمی در جهت تربیت صحیح اطفال انجام بدهند که طبیعتاً در این جهت حتماً باید آموزشهای لازم را ببینند.

*دانشجوی دکتری رشته فقه و حقوق قضایی مجتمع عالی فقه، جامعة المصطفی ﷺ العالمیة.

مقدمه

امروزه حفظ توسعه و سرمایه انسانی مقدم تر و مهم تر از سرمایه طبیعی و سرمایه فزکی می باشد، بیشک سرمایه انسانی در شرایطی باعث رشد و توسعه اخلاقی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جامعه می شود که پدیده بزهکاری و جرم، آن را تهدید نکند، زیرا بزهکاری و جرم تهدید کنند و نابود گرجدی سرمایه اجتماعی و سلامت جامعه است.

یکی از مسائل ناراحت کننده که توجه بسیاری ازاندیشمندان و به خصوص حقوقدانان و جرم شناسان را به خود جلب نموده است موضوع بزهکاری کودکان و نوجوانان و نحوه پیشگیری آن است از آنجای که دلالیل و عوامل بروز جرم در میان نوجوانان با افراد بزرگ سالان متفاوت هستند بنا براین باید روشی متناسب با شرایط و موقعیت این افراد اتخاذ گردد از این رو بیش از چند دهه است که دنیا به این نتیجه رسده است که راه پیشگیری از بزهکاری کودکان و اطفال نمی تواند متکی بر پیشگیری و ضعی، پیشگیری پلیس محور، پیشگیری کنترل بیرونی و کنترل کیفری باشد یعنی ما نباید سعی کنیم که از طریق زندان، شلاق، ارعاب، کیفر و مجازات مانع وقوع جرم کودکان شویم بلکه باید راه های دیگری را در پیش گرفت یکی از راهای اثربخش و مهم که باید قابل توجه باشد نقش آموزش در این زمنیه است که در صورت برنامه ریزی و سیاستگذاری مطلوب برای آموزش بهرگیری از سرمایه های انسانی را نوید می دهد استفاده مناسب از سازکارهای حمایتی در محیط های مانند خانه، و محیط های آموزشی مهدی گودک و مدارس، کودکان و نوجوانان را به یک تربیت عاری از بزهکاری هدایت دهد.

بخش اول کلیات و مفاهیم

بند اول: مفاهیم

امروزه با گسترش و توسعه دانش جرم شناسی، مباحث پیشگیرانه از جرم و بزهکاری تا بدانجا مورد توجه و اهتمام قرار گرفته که به یکی از گرایش های اصلی جرم شناسی کاربردی به نام جرم شناسی پیشگیرانه تبدیل شده است. لذا ضروری می نماید در این بخش از تحقیق مفاهم و کلیات بحث بحث را مورد بررسی قرار گیرد.

الف: مفهوم آموزش

۱- معنای لغوی

آموزش در لغت اسم مصدر از آموختن و تعلیم دادن (عمید، ۱۳۸٤، ٥٤) بعضی ها تعارف توصیفی متعددی نموده اند مانند نشو و نمادادن، بارآوردن، فن اجتماعی گردانیدن یا جامعه گذیرکردن انسان ها، بازسازی و یا به فعلیت رساندن استعدادهای بالقوه(تقی پورظهیر، ۱۳۷٦، ۳۲) و توصفات و تعارف زیادی مطرح گردیده است که پرداختن به همه آنها لزومی ندارد.

۲- معنای اصطلاحی

در این تعریف منظورما از آموزش نه تنها پیکار بابی سوادی است، بلکه آموزش پیش از دبستا، دبستان، راهنمایی تحصیلی، هنرستان های فنی – حرفه ای، دبیرستان و سرانجام آموزش عالی را شامل می شود. لازم به ذکر است که کمتر از سه قرن پیش در بسیاری از کشورها بیشتر شاهان و فرماندها بزرگ، چه بسا سرسلسله ها، بزرگان و دولتمردان بی سواد بودند تا چه رسد به مردم عادی.(نصیری، ، ۱۳۹٥، ۷۰)

ب: مفهوم بزهکاری

۱معنای لغوی

بزه در فرهنگ لغت به معنای گناه و خطا (معین، ۱۳۸۷) و بزهکاری مترادف عدوان و گناه کاری آمده است. در دانشنامه جرم شناسی آمده بزهکاری در معنای مفهوم لفظی عبارت است از ترک انجام وظیفه قانونی و یا ارتکاب عمل خطایی که الزاماً عنوان جرم ندارد. مع ذالک این اصطلاح غالبا معادل جرم، و به ویژه در ارتباط با جرائم ارتکابی از سوی اطفال و نوجوانان به کار می رود (نجفی ابرندآبادی؛ هاشم بیگی، ۱۳۹۰، ۱۸۷)

۲ معنای اصطلاحی

در معنای اصطلاحی بزه، عبارت از اقدام به عملی است که بر خلاف موازین، مقررات قوانین و معیارهای ارزشی و فرهنگی جامعه می باشد و لذا اقدام به عملی که برخلاف موازین، مقررات و معیارهای ارزشی فرهنگی هر جامعه باشد در آن جامعه بزهکاری یا جرم تلقی می شود و کسانی که مرتکب چنین عمل خلافی شوند بزهکار نامده می شوند (محمدی اصل، ، ۱۳۸۵، ٤١).

عده ای اظهار می دارد که بزهکاری چیزی است که قانون آن را جرم می داند. بین جنایتکاری و بزهکاری از لحاظ معنی و مفهوم تفاوتی نیست، فقط تفاوت در این است که بزهکاری به ارتکاب جرم هایی اطلاق می-گردد که در کم تر از سن معینی به وقوع پیوسته اند. تعیین میزان این سن دست قانون است و بر حسب جوامع مختلف متفاوت می باشد (صادقی؛ حمیدی، ۱۳۸۲ ،۲).

ج: مفهوم پیشگیری

۱- معنای لغوی

پیشگیری در لغت به معنای جلو گیری، دفع، صیانت، پاسداری، ممانعت (دهخدا ، ۱۳۷۷،

۵۹۹۱) بستن در مفهم متداول آن در معانی «پیش دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی شتافتن» و همچنین «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن» است؛ اما در جرم شناسی پیشگیرانه، پیشگیری در معنی اول آن مورد استفاده واقع می شود (رشادتی، ۱۳۹۰، ۹۸) یعنی با کاربرد فنون مختلف به منظور جلو گیری از وقوع بزهکاری، به جلوی جرم رفتن و پیشی گرفتن از بزهکاری است (محمد نسل، ۱۳۹۳ ، ۲۰)

هیم طور در فرهنگ های فارسی آمده است معنی لغوی پیشگیری، جلوی وقوع چیزی را گفرفتن، بکارگرفتن اموراحتیاطی برای مانع شدن از رخدادها و ... است (معین، ۱۳۸۷)

۲- معنای اصطلاحی

در استنباط مفهوم پیشگیری و تعریف آن دو جهت گیری کلی دیده می شود. برخی از جرم شناسان مفهوم موسعی برای تدابیر پیشگیریانه قائل شده و گروهی دیگر پیشگیری را در مفهومی محدود و مضیق بکار می برند. هریک از این دو تعبیر به طور مختصر توضیح داده می شود.

- مفهوم موسع پیشگیری

مطابق این مفهوم، انجام هراقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می شود. بر اساس این برداشت انواع تدابیر کیفری و غیر کیفری چه مربوط به قبل و چه مربوط به بعد از وقوع جرم، پیشگیری محسوب می شوند. فلذا در این تعبیر، حتی تعقیب و دستگیری بزهکاران، اعمال مجازات یا تعلیق اجرای آن، الزامی آنان به جبران خسارت مجنی علیه و فردی کردن مجازات توسط قاضی نیز پیشگیری به شمار می آیند. لذا این مفهوم طیف وسیعی از اقدامات کیفری وغیر کیفری را در برمی گیرد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳، ص۷۳۷.)

در این مفهوم هر آنچه علیه جرم صورت می گیرد و منجر به کاهش بزهکاری می گردد پیشگیری

از جرم تلقی می گردد به بیان دیگر، اگر تدابیر اتخاذشده فاقد اثر پیشگیرانه باشد، پیشگیرانه محسوب نخواهد شد (شریفی، ۱۳۹۷، ۲٦)

- مفهوم مضیق پیشگیری

در مقابل مفهوم عام پیشگیری، مفهوم مضیق قراردارد که فقط تدابیر و اقدامات غیر کیفری را در بر می گیرد در جرم شناسی پیشگیرانه، پیشگیری مفهوم مضیقی پیدا کرده است. در این مفهوم پیشگیری به مجموعه وسائل و ابزارهایی اطلاق می شود که دولت برای مهار بهتر بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم زا و یا از طریق اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی موجد فرصت–های جرم، مورد استفاده قرار می دهد (همان، ۷٤۰)

پیشگیری در مفهوم مضیق خودش شامل اقدامات کیفری نمی شود، بلکه شامل آن نوع اقدامات و تدابیری می گیردد که خارج از سیستم عدالت کیفری انجام گرفته باشند (شریفی ، ۱۳۹۷، ۲۷) و در این تحقیق، مراد از مفهوو پیشگیری همین مفهوم مضیق آن می باشد

بند دوم: کلیات

الف: انواع پیشگیری بر اساس ملاک مراحل ارتکاب جرم

۱ پیشگیری اولی

مرحله نخست پیشگیری اینکه، هنوز مشکلی پدید نیامده و هیچ نشانه یا علتی از آن نیزجود ندارد، اما امکان و احتمال پدید آمدن آن وبه صورت یک تهدید بالقوه وجود دارد. در این مرحله اقدامات پیشگیرانه به صورت کلی و عمومی و به منظور ازمیان بردن یا کاهش احتمال وقوع مشکل

لازم و ضروری است

در این مرحله همه اقدام هایی که برای بهبود شرایط زندگی و تغییر دادن اوضاع و احوال فیزیکی و اجتماعی جرم زا انجام می شوند، اعم از اقدامات اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، آموزشی، مدیریتی، شهری، به طور کلی سازماندهی اجتماعی در این نوع از پیشگیری قرار می گیرند

از این رو پیشگیری از جرم از طریق آموزشی از بعد محتوایی و معنوی جزو اقدامات اولیه پیشگیری محسوب می شود. زیرا فضا سازی معنوی و بهبود کیفیت محیط آموزشی همه ی افراد جامعه را تحت تأثیر خود قرار می دهد و تلاش دارد انگیزه های مجرامانه را کاهش داده و روحیات کلی افراد جامعه بالخصوص اطفال را در مقابل بزهکاری تقویت نماید(خسرو شاهی، ۱۳۹۳، ۳۱)

۲ پیشگیری ثانوی

این نوع پیشگیری به اشخاص و گروه هایی مربوط می شود که در معرض ارتکاب رفتار انحرافی قرار گرفته و تمایلات مجرمانه ای از خود به نمایش گذاشته اند. افراد و موضوع مطالعه و مداخله پیشگیرانه در این نوع پشگیری کسانی هستند که در آستانهٔ انحراف و بزهکاری تشخیص داده شده اند. محور این نوع پیشگیری شناسایی حالت خطرناک در افراد مستعد برای بزهکاری و پیش بینی وقوع جرم در آینده به منظور اتخاذ شیوه های مؤثر بازدارنده است.

اگر چه در این روش ها نمی توان دقیقاً وقوع جرم در آینده را در افراد خاص پیش بینی کرد و د رنتیجه اعمال تکنیک های پیشگیرانه با محدودیت های قانون مواجه خواهد شد، اما با توجه به شناسایی بسیاری از عوامل کاملاً مرتبط با بزهکاری، اعم ار عوامل فردی مانند پایین بودن بهرهٔ هوشی(IQ) اعتیاد و عوامل اجتماعی مانند فقر، بیکاری، دسترسی نداشتن به آموزش و پرورش، نبودن همبستگی خانوادگی و مانند اینها، شناخت افراد، گروه ها و مناطقی که تحت تأثیر این عوامل قرار دارند و پیش بینی احتمال بروز رفتارهای انجرافی و مجرمانه در آنها، امری امکان

پذیر و منطقی است، بنا براین می توان با استفاده از روش های عینی و واقع گرایانه افراد و گروه های آسیب پذیر و در معرض خطر انحراف و بزهکاری را تشخیص داد و به نامه های پیشگیرانه مانند آموزش را به سمت آنها سازمان دهی کرد(خسرو شاهی ۱۳۹۳، ۳۳)

پس آموزش می تواند از بعد محیط آموزیشی جزو پیشگیری ثانویه از جرم قرار گیرد، زیرا اگر فضای آموزشی (چه در نقش پیشگیری و چه در نقش درمان مجرمان) به گونه ای فراهم شود که اندشه های بزهکارانه ی مجرمان بالقوه را تغییر بدهند و با استفاده از برنامه های جامع آموزشی و تفرحی اوقات افراد جامعه را اشباع کند قطعا در کاهش جرم اثر بخش خواهد بود.

۳ پیشگیری ثالث

این نوع پیشگیری در مرحله ای اِعمال می شود که جرم و کجروی واقع شده است و بر این اساس، موضوع آن افراد و گروه هایی هستند که در گیر فعالیت های مجرمانه شده اند. به همین خاطر این نوع پیشگیری از حوزه جرم شناسی پیشکیری خارج شده وبه قلمرو جرم شناسی بالینی مربوط می شود به اعتقاد برخی جرم–شناسان، پیشگیری ثالث که به طور عمده برای پیشگیری از تکرار جرم انجام می شود و می کوشد تا مجرامان را از وارد ساختن صدمات بیشتر به خود و جامعه بازدارد در بیشتر موارد به قلمرو سیستم عدالت کیفری مربوط می شود و از راهکارهای آن استفاده می کند. برای نمونه بازدارندگی و ارعاب خاص ناشی از اِعمال مجازات را یکی از راهکارهای پیشکیری ثالث دانسته اند. در این صورت، پیشگیری ثالث کاملاً از حوزة جرم شناسی خارج بوده و در قلمرو سیستم عدالت کیفری قرار خواهد گرفت (خسرو شاهی، ۱۳۹۳، ۳۵)

در این نوع پیشگیری نیز می تواند گفت آموزش برای درمان و بازگشت مجرم به جامعه نقش دارد و تلاشش بر این است تا بتوانند بزهکار دوباره به مسیر صحیح زندگی بازگردند و شخصیت آیسب

دیده خود را بازسازی کنند و با جامعه پیوندی دوباره بر قرار سازند

ب: انواع پیش گیری بر اساس ملاک روش و نوع اقدامات

ملاک دوم برای انواع پیشگیری ملاک روشی و نوع اقدامات برای پیشگیری می باشد. برای پیشگیری از جرم می توان از روش ها و اقدامات مختلفی استفاده کرد، مهم ترین روش ها و اقدامات پیشگیری در قالب روش های ذیل تقسیم بندی است.

۱ پیشگیری اجتماعی

در پیشگیری اجتماعی علل و عوامل جرم زا اعم از اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی وراثتی و ... مورد بررسی وتحقیق قرار می گیرد و هدف، جلوگیری از بروزفکر و تصمیم مجرمانه در ذهن افراد است(میرخلیلی ۱۳۸۸، ۳۵) این نوع از پیشگیری در صدد تأثیر گذاری بر شخصیت افراد و از بین بردن تمایلات مجرمانه وگرایش به جرم در آن هاست و در عین حال بر تقویت عوامل باز دارنده از جرم نیز تأکید دارد،

بدون تردید، پیشگیری اجتماعی بر نقش جامعه و اجتماع در پیشگیری از جرم تأکید می ورزد، از نظر جرم شناسی، پیشگیری اجتماعی به دنبال شناسایی علل و انگیزه هایی درونی فردی جرایم است و برعلّت شناسی پدیده جرم مبتنی است. می توان پیشگیری اجتماعی را این گونه بیان نمود: «پیشگیری اجتماعی عبارت است از روش ها و اقدامات انجام شده توسط سازمانها و نهادهای دولتی وغیر دولتی، خارج از نظام عدالت کیفری با هدف کاهش عوامل خطرناک و زمینه ساز اعمال مجرمانه یا خشونت بار» (محسنی، ۱۳۹٤، ۵۸)

۲ پیشگیری وضعی

یکی از شیوه های پیشگیری از جرم پیش گیری وضعی می باشد که با تغییر وضعیت فرد یا شرایط محیط بیرونی مانند مکان و زمان در صدد است از ارتکاب جرم توسط افراد جلو گیری کند (شریفی، ۱۳۹۷، ۳۳)

نکته اساس در اینجا این است که پیشگیری وضعی به عوامل بزه کاری (علت شناسی) توجهی ندارد، بلکه بیشتر بدنبال تغییر وضعیت های پیش جنایی به منظور تأثیر گذاری در تصمیم بزهکار بالقوه است. از این روی تمام وضعیت ها و موقعیت های پیش جنایی را اعم از آن که مربوط به بزهکار باشد یا مربوط به بزه دیده و یا مربوط به محیط و مکان بزهکاری، مورد بررسی قرار می دهد، لذا قلمرو این رویکرد وسیع و گسترده است، پیشگیری وضعی یک پشگیری سیال است برای کاهش فرصت های جرم و کرفتن موقعیت ها از مجرمین بالفعل و بالقوه باید بکسری فنون و روش های به کار گرفته شود که آنها را در وضعیت قرا دهند که نتوانند موفق به اجرای اندیشه های مجرمانه خود گردند(صفاری، ۱۳۸۰، ۲۹۱)

۳ پیشگیری محیطی

پیشگیری محیطی تنها روکردی است که به طور خاص عوامل فیزیکی محیط و معماری و طراحی شهری را در ارتباط با جرم و نقش پیشگیرانة کیفیت طراحی محیط و معماری را در پیشگیری از جرم مورد مطالعه و بررسی قرا داده است این روی کرد مبتنی بر این نظریه است که عوامل فیزیکی محیطی داده های نمادین، داده های طراحی و روح حاکم بر محیط بر رفتار افراد و روحیات اخلاق آنها تأثیر گذار هستند.

مهفوم بنیادی برنامه پیشگیری از جرم از گذر طراحی محیطی بر این اساس استوار است که بافت

فیزیکی محیط را می توان به گونه ای شکل داد که سبب کاهش جرم و یا کاهش ترس از وقوع جرم و در نتیجه بهبود کیفیت زندگی گردد، واژه محیط شامل مردم و پیرامون اجتماعی و فیزیکی آنان است واژه طرح در برگیرنده مدیریت شکل فیزیکی و اجتماعی و امنیت حقوقی برای اثر گذاری مثبت بر رفتار انسان در مواجهه با محیط تعریف گردیده است (عامری سیاهویی، ۱۳۸۷، ٦۳)

بخش دوم: نقش آموزش در پیش گیری از جرم

محیط های آموزشی

در محیط آموزشی شرایط جدیدی برای کودک پیش می آید. کتاب و برنامه آموزشی ارتباط با معلم و مربی، هم کلاس و شرایط دیگر فضای آموزشی نقش فعال و موثری را در شکل دادن افکار و روحیات او ایفا می کند. از این رو معلم را پدر دوم خوانده اند که دانش آموز شخصیت معنوی خود را از وی می گیرد(یوشع، ۱۳۹۳، ٦۲) به طور کلی محیط های آموزشی نقش بی بدیلی در شکل دهی به شخصیت افراد دارند که درذیل به توضیح هرکدام می پردازیم.

۱ محیط خانواده

گرچه خانه محیط آموزشی به شمار نمی رود اما اهمیت و نقش کلیدی آن در تربیت و پرورش اطفال از یک سو و ارتباط آن به عنوان مشارکت و همکاری با مدارس و پیش دبستان از سوی دیکر موضوعی است که در راستای ارتقای کیفیت در اجرای برنامه های آموزشی، تربیتی و پیش گیری از بزهکاری اطفال در کنار مدارس قرار دارد، تربیت کودک را باید از همان آغاز تولد و حتّی از دوران جنینی شروع کرد زیرا شخصیت کودک در همان پنج سال اول پایه ریزی می شود (کریمی؛ همایش ملی یافته های نوین در علوم انسانی و امنیت اجتماعی ۱۳۹۵) کانون خانواده نخستین

نهاد اجتماعی است که کودک در آن پرورش می یابد و می آموزد که چگونه رفتار اجتماعی داشته باشد.

در محیط خانواده پدران و مادران نخستین تأثیرگذاران بر خُلق وخوي فرزندان هستند. و بیشترین دانسته ها و تجارب فرهنگ و تمدن و اخلاق و اندیشه از این کانال به کودك انتقال مي یابد. اگر تشکیل خانواده ها مطابق با ضوابط معقول و مشروع باشد و در ادامه نیز بر مبناي تفاهم، گذشت، صمیمیّت، هدف، نظم متعالي، اخلاص و تولید نسل باشد و مراقبت و نگهداري از فرزندان نیز بر همین مباني باشد، فرزندان از حضور فعال والدین بهره مند مي شوند و با دانستن اهداف و برنامه هاي متعالي، در مسیر رشد گام برمیدارند و همین عامل مي تواند به عنوان مهم ترین عامل در پیش گیري از بزه دیدگي کودکان شناسایي شود. والدین با تشویق فرزندان خود مي توانند ارزشها و هنجارهاي جامعه را به آنها بیاموزند و با برطرف کردن نیازهاي عاطفي، رواني و جسماني کودکان مهارتهاي اجتماعي را در آنها تقویت کرده، با تقویت حس اعتماد به نفس و مسئولیت پذیري، حاکم کردن محیطي آکنده از صفا و مهرباني در محیط خانه و افزایش ایمان مذهبي و مسائل اعتقادي آنان، از بزه دیده و بزهکار واقع شدن کودکان خود جلوگیري کنند. نهاد خانواده اولین و مهم ترین نهاد اجتماعی است که عهده دار وظایفی همچون تأمین نیازهای اساسی اعضای خانواده و تربیت و جامعه پذیری فرزندان است (حاجی ده آبادی، ۱۳۹٤، ۲۲۲)

۲ محیط مهد کودک

هرچند مراکز پیش دبستانی و از جمله مهدکودک ها با هدف اولیة نگهداری کودکان راه اندازی شدند، اما با گذشت زمان به نهاد آموزشی تبدیل شدند، زیرا کارشناسان متوجه شدن که یادگیری اولیه رفتارها و روابط اجتماع، ، زبان های خارجی، نقاشی، موسقی و کارهای دستی، اگر از کودکی آغاز شود نه تنها بازده بیشتری در روند فراگیری دارد بلکه کودک را از نظر زمانی به پیش

می برد و ارزش های مهمی چون صداقت، نوع دوستی، محبت، استقلال، عطوفت ، سازگاری و هماهنگی با جامعه به او آموخته می شود(رجائی، کنفرانس بین المللي پژوهش در علوم و تکنولوژي، ۱۳۹۵)

محیط های مهدکودک همان گونه که می توانند مفاهیم والایی مانند نظم و صحت عمل و راست گویی و تعلق به گروه و حرکت در راستای منافع جمعی را به کودکان القا کنند و در عمق باورهای آنان بگنجانند. اگر از نظم و برنامه ریزی کارشناسی شده بهرمند نباشد می تواند کودکان را به سوی بی نظمی، پرخاش گری، رفتارهای زد اخلاقی بزه کاری سوق دهند (شریفی ، ۱۳۹۷، ۳۳) برنامه ها و آموزش پیش دبستانی اگر جریان قانون مند و هدف دار باشد کودکان گروه های سنی ٤ تا ٦ سالگی را براساس خصوصیات و سطح پیشرفت شان با فراهم نمودن محیطی سرشار از انگیزه پوشش می دهد در این جریان، پیشرفت فیزیکی، عقلانی، روحی و اجتماعی کودکان به بهترین وجه در مسیر ارزشهای فرهنگی جامعه هدایت می شود چون مقطع پیش دبستانی، مرحله ای است که پیشرفت کودک بسیار سریع است آموزش فراهم شده در این دوران ، بر روند پیشرفت کودک در سال های آتی تاثیر بسیار دارد اگرمربیان افرادی آموزش دیده کارآمد و متخصص در زمینه تربیت کودکان باشند، خواهند توانست به بهترین شکل ممکن کودکا را تربیت کنند (رجائی، کنفرانس بین المللي پژوهش در علوم و تکنولوژي، ۱۳۹۵)

از طرفی بروز هنجارهای رفتاری- آموزشی، چون ناتوانی در درک مفاهیم آموزشی بی قرار و شیطنت در کلاس، بی نظمی در انجام تکالیف یا رفتارهای شخصی، فرار از مدرسه، تکرار پایه آموزشی (مردود شدن) و هر نوع عدم تعادل رفتاری و آموزشی چه بسا بسیار از بزه کاری های کودکان، نا شی از غفلت در آموزش صحیح در پایه پیش دبستانی است در حقیقت همه کودکان نیازدارند تا پیش از ورود به مدرسه و یا بهتر بگوییم ورود به اجتماع، آمادگی های لازم را کسب

کرده و برای ورود به اجتماع حاضر شوند.(همان).

۳ محیط مدرسه

در یک تعریف کلی محیط مدرسه به مجموعة فضای آموزشی، از قبیل ساختمان اداری، کلاسها، حیاط مدرسه، و همچنین نیروی انسانی اطلاق می شود که به خدمت رسانی برای دانش آموزان و ارائة اطلاعات علمی به آنان مشغول بکار اند، و همگی به نحوی اطراف اورا احاطه کرده اند(معیری ، ١٣٦٤، ١٣٨) اما آنچه که در این قسمت منظور نظر است و می تواند روحیات و عواطف دانش آموزان و در نهایت رفتارهای آیندة آنان را تحت تأثیر قرار دهد، همین نیروی انسانی موجود در مدرسه است. زیرا دانش آموزان از بدو وردو به مدرسه نه تنها آموزشهای لازم را کسب می کنند، بلکه علاوه بر آن از برخوردهای مدیران و آموزگاران نیز به شدت تأثیر می پذیرند. مدیران موفق و لایق می توانند با رفتارهای سنجیدة خود در کنار ارائة خدمات اداری بخش زیادی از ارزشهای اخلاقی را برای دانش آموزان منتقل کنند و بدین و سیله آندسته از دانش آموزانی را که احیانا در محیط خانواده در اثر رفتار های نادرست والدین به رذایل اخلاقی مبتلا شده اند رذایل زدایی نمایند. نقش معلم در این میان از همگان برجسته تر و مهم تر است. معلم در عین اینکه مدیریت کلاس را به عهده دارد و به دانش آموزان آموزش های علمی ارائة می کند باید به شخصیت اخلاقی آنان نیز توجه جدی داشته باشد به طوری که اگر به دانش آموزی بر خورد که از بیماری مزمن رذایل اخلاقی رنج می برد وظیفه دارد تا با استفاده از توانایی های علمی خود در جهت درمان رذایل و زدودن آن اقدام کند (بشارتی، ١٣٨٧، ١٤٤).

با اینکه بسیاری از تنش‌ها و نا آرامی‌های مدرسه ناشی از رفتارهای میان فردی دانش‌آموزان است که باوجود زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی متفاوت کنار هم تحصیل می‌کنند و هرگز آموزشی برای

برقراری تفاهم و تقویت مهارت‌های اجتماعی دریافت نمی‌کنند، اما بخشی از رفتارهای خشونت‌آمیز مدرسه می‌تواند نتیجه مستقیم برخوردهای غیراصولی و غیرسازنده برخی از مسئولان و معلم‌های مدرسه در برابر دانش‌آموزان یا حاصل تبعیض، وجود مقررات خشن انضباطی و جو رقابت‌آمیز و ناسالم مدرسه باشد و سازمان مدرسه ممکن است به‌نوعی رفتارهای پرخاشگرانه و خشونت‌آمیز دانش‌آموزان را تقویت کند.

از طرفی دیگر مدرسه تنها محلی است که دانش‌آموزان بیشترین ساعت‌های روز را در آن می‌گذرانند لذا تعامل‌های درون مدرسه روفتار های اخلاقی مربیان و مدیران می‌تواند عمیق‌ترین اثرات را بر زندگی آنان بگذارد و برای برخی دانش‌آموزان که از نظر اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در شرایط دشواری قرار دارند گاهی ممکن است تنها پناهگاه و قابل‌اعتمادترین مکان باشد برای این کودکان، معلمان و کارکنان مدرسه تنها کسانی هستند که می‌توانند مسائل خصوصی خود را با آنان در میان بگذارند و تقاضای کمک کنند، پس لزوما مدارس در آموزش فنون و مهارت های خود کنترلی و تقویت کنترل کنندهای درونی مانند ارزش های اخلاقی، باورهای دینی و... به دانش آموزان نقش ایفا می کند و آنها را با وظایف آتی شان در جامعه آشنا می کنند و از این طریق در کاهش انحرافات وونابهنجاری های اجتماعی مؤثر می باشد(حاجی ده آبادی، ۱۳۹٤، ۲۱۱)

محیط مدارس تنها جایست که دانش آموزان زمانی طولانی از مهم ترین سال های زندگی خود را با آن در ارتباط هستند لذا هرچه مدرسه ای بیشتر شرایط تعلیم و وتربیت مناسب را فراهم آنورد به همان نسبت پیشتر از خشنت فاصله می گیرد، با این بیان مدارس تاثیر انکار ناپذیر در پیشگیری از وقوع بزه کاری بخصوص در سنین کودکی و نوجوانی را دارد.

علاوه برآن مدرسه از طریق شناسایی دانش آموزان پرخاشگری و اعمال کنترل و نظارت بر آنان، بهبود جو اجتماعی روانی مدرسه استفاده از اقدامات حمایتی و عاطفی و مشارکت فعال دانش

آموزان در تنظیم سیاستها و مقررات مربوط به مدرسه، ارائه کلاس های آموزشی و تفریحی فوق برنامه میتواند در پیشگیری از وقوع بزهکاری تاثیرگذار باشد.

الف: عملکرد مربیان و معلمان

از آنجایی که مربیان و معلمان اولین کسانی هستند که در ارتباط مستقیم با دانش آموزان قرار دارند، رفتارها و گفتارهای آنان می تواند در نهادینه سازی رفتارهای اخلاقی دانش آموزان بیشترین تأثیر را برجای بگذارد. چون بسشترین اوقات دانش آموزان در کلاس درس می گذرد و بیشترین و نزدیگترین رابطه را با معلم یا معلمان خود دارد، بنابراین اثر معلم و جوّ کلاس بر رفتا دانش آموز بیشتر از سایر افراد یا جوّ کلی مدرسه خواهد بود هر رویدادی که در کلاس اتفاق می افتد به شدت مورد توجه همة کودکان قرار می گیرد مخصوصا مواردی که به معلم مربوط باشد در واقع معلم همیشه روی صحنه است اعمال و حرکات او با دقت تمام به وسیله دانش آموزان مورد مشاهده قرار می گیرد توانائیهای علمی و مهارتهای کلاسداری او به سرعت ارزشیابی و در مقابل آنها واکنش نشان داده می شود (بشارتی، ۱۳۸۷، ۲۲۲).

بنابراین یک معلم در کنار اینکه اطلاعات علمی خود را در قالب تدریس متون آموزشی و از پیش تعیین شده به دانش آموزان انتقال می دهد باید بگونه ی برنامه ریز شده به ترویج سجایای اخلاقی دانش آموزان نیز توجه داشته باشند با گفتار و رفتار خود بتواند دانش آموزان را تحت تأثیر قرار داده و بر افگار و اندیشه ها و گرایش های آنان تحول اساسی ایجاد کند.(همان).

رفتار و گفتار معلم در سازندگی مطلوب و یا بفساد کشاندن جامعه و فرزندان نقش اساسی دارد و اگر مسئولیت خود را در زمینه ای پرورش اخلاقی به انجام رساند در این صورت از قداست و عظمت خاص برخوردار است و اسلام مقام چنین معلمی را با مقام و شغل انبیا یکی دانسته است

کار معلم علاوه بر اینکه یک عبادت محسوب می شود یک رسالت هم است (صادقی، ۱۳۸٦، ۲۸.).

خلاصه اینکه معلمان از طرق مختلفی نظیر نوع برقراری رابطه، بحث و گفتگو با دانش آموزان و اتخاذ شیوه های تربیتی نوین با توجه به ویژگی های شخصیتی – روانی و ایجاد انگیزه و آگاهی دهی به دانش آموزان در پیشگیری از بزهکاری موثرند. تاثیرگذاری برقراری رابطه صمیمانه با دانش آموزان، عدم تعیض بین شاگردان، استفاده از وسایل کمک آموزشی، همسو و هم جهت است.

نقشی که معلم در شکلی گیر شخصیت دانش آموزان دارد از یک سو، با روش تربیتی خاص در جهت تعلیم و تربیت دانش آموزان اقدام میکندو از سوی دیگر، به عنوان الگوی آنان مطرح میبا شد. یک معلم آگاه می تواند یک جنایتکار بالقوّه را به یک انسان سالم تبدی کند. لذا نقش معلمان در پیشگیری از بزهکاری دانش آموزان نقش اساسی خواهد بود.

ب: عمل کرد مثبت مدیران

مدیران کارمندان و مجموعه نیروی انسانی فعال در مدرسه به غیر از مربیان، از دیگر عواملی هستند که رفتارها و گفتارهای آنان در تربیت و پرورش فضایل اخلاقی دانش آموزان کنترل بزه کاری آنان نقش عمده دارند مدیرانی که با درک و شرایط روحی، روانی دانش آموزان و برقراری تعامل سازنده با آنان، خردمندانه به اجرای قوانین می پیدازند شرایط بهتری در رفتار و نهادینه سازی تربیت دانش آموزان خواهند داشت. کما اینکه بی توجهی مدیران و کارمندان در مسایل دینی و برخوردهای زننده و تحقیر آمیز انها نسبت به دانش آموزان یا با یکدیگر در حضور دانش آموزان آثار منفی روی روحیات و افکار و حتی گرایش های آنان به بزه کاری برجای می گذارد(بشارتی، ۱۳۸۷، ۲۲۳).

در محیط های آموزشی و برنامه ریزی های مناسب و سنجیده نقش نیروهای انسانی به ویژه

مدیران از مهم-ترین عوامل مؤثر در رشت و کیفیت تربیت دانش آموزان به شمار می آید، زیرا تربیت متعلمان در محیط آموزشی نتیجه یک جریان متقابل و دو جانبه و بالاخره حاصل عمل وعکس العمل مربیان و مدیران در مقابل دانش آموزان و تربیت شوندگان است(معیری، ١٣٦٤، ٩٨).

یک مدیر خوب و مطلوب، مدیری است که مشارکت و تفکر انتقادی را در کودک تقویت کند، این قدرت را دارد که دانش آموزان را در طول سنوات تحصیلی دگرگون سازد. محققان معتقدند که مدارس هر کشور، مدیران و معلمان آن نقش بی بدیل و تعیین کننده در تربیت نسل آینده و به دنبال آن پیشگیری از بزه دیدگی و بزهکاری و در نتیجه ریشه کن کردن جرم در دوران تحصیل را دارند. نمی توان به مباحث پیشگیری از بزه دیدگی و بزهکاری در جامعه پرداخت؛ اما نقش مهم و موثر مدرسه و مدیران و معلمان آن را نادیده گرفت مدیران مدارس می تونند اقدامات خاصی را برای بهبود شرایط مدرسه و تشویق به تعاملات مثبت برای کاهش یا جلوگیری از بزهکاری برقرار کنند(بطیاری و همکاران، ۱۳۹۹)

ج: تشکیل کلاس های تفریحی فوق برنامه

یکي دیگر از اقداماتي که مدارس میتواند براي حمایت از کودکان و دانش آموزان در جهت پیشگیري از بزه دیدگي اعمال کند پرکردن اوقات فراغت و برگزاري کلاس های آموزشی و فعالیت هاي تفریحي فوق برنامه برای دانش آموزان است. بدین معنا که مدرسه در یک اقدام فرهنگي و تربیتي، نوجوانان و جوانان را به شرکت در فعالیتهایي مانند اردوهاي ورزشي و تفریحي تشویق کرده و همه امکانات و تأسیسات ورزشي مدارس و سایر نهادها و سازمانهاي دولتي و اجتماعي را با هماهنگي هاي لازم، در اختیار نسل جوان قرار مي دهد تا از طریق درگیر کردن در فعالیتهاي ورزشي و پرورش قواي جسماني آنان از بزه دیدگي کودکان پیشگیري نمایند(رضا میر کمالی و

همکاران ۱۳۹٤).

در حقیقت هدف از برگزاري کلاسهاي تفريحي فوق برنامه تقويت روحيه اعتماد به نفس و جوانمردي است تا از طريق برگزاري اين کلاسها علاوه بر تقويت جسمي کودکان، از لحاظ روحي نيز تقويت شوند و بتوانند در مقابل مشکلات بطور سنجيده عمل کنند و نگذارند به حقوق آنان تجاوز شود و خود آنان نيز به حقوق ديگران تجاوز نکنند يعني ياد بگيرند که زندگي آرام و بدون خشونت و درگيري داشته باشند(ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹٦).

بنابراين با توجه به برنامه هاي قابل اجرا توسط مدارس میتوان این گونه بیان کرد که مدارس باید نقش بازدارنده یا پیشگیرانه از بزه دیدگی اطفال را داشته باشد. از جمله اقداماتي که میتواند در جهت تحقق اهداف پیشگیرانه خود انجام دهد عبارتند از ارتباط صمیمی با دانش آموزان و خانواده ها و شرکت در فعاليت–هاي ورزشي و اقدامات ديگري که از طريق آنها بتواند ارتباط نزدیک با کودکان برقرار نموده و از هرگونه راه های انحرافی و بزه کاری جلو گیری نمود.

د: نقش متون آموزشی

تمام مراکز آموزشی، اعم از مدارس دولتی و مؤسسات خصوصی، منابع از پیش تعیین شده ای را به عنوان متون درسی در نظر می گیرند. و امروزه یکی از مهم ترین مسایل نظامهای تعلیم و تربیت جهانی، انتخاب و گزینیش مطالب برنامهای درسی از میان گنجینه های وسیع و روز افزون دانش بشری است. از مهمترین عناصر انتقال دهندة این دانش بشری در آموزش و پرورش کتاب است کتاب درسی تنها وسیله آشنا سازی دانش آموزان با افکار و عقاید گوناگون و روشهای علمی و مهیا نمودن آنها برای زندگی در جامعه است(فهیمی، بی تا، ۳۰۲).

هرگاه تدوین کنندگان متون درسی با درک واقع بینانه از نیازهای روحی و روانی، شناخت آسیبها،

گرایشه، اندیشه ها افکار و تمایلات دانش آموزان متون درسی را متناسب با شرایط موجود و با تکیه بر آموزه های دینی تدوین کنند قطعا می تواند در تعلیم و تربیت و پرورش فضایل اخلاقی دانش آموزان نقش داشته باشد لذا جادارد که با توجه به اهمیت بیشتر مباحث اخلاقی و نقش سازنده آن در رشد و تربیت دانش آموزان، متون مشخص و جداگانه ای در ارتباط با این زمنه و متناسب با رده های گوناگون سنی دانش آموزان و مقاطع تحصیلی آنان در نظر گرفته شود(بشارتی ۱۳۸۷، ۲۲٤).

نتیجه

در یک تقسیم بندی پیشگیری را می توان بر اساس ملاک مراحل ارتکاب جرم، به «پیشگیری اولی»، «پیشگیری ثانوی» و «پیشگیری ثالث» دسته بندی نمود ؛ در دسته بندی دیگر بر اساس ملاک روشی و نوع اقدامات برای پیشگیری به «پیشگیری اجتماعی»، « پیشگیری وضعی» و « پیشگیری محیطی» تقسم نمود.

علی رغم اینکه محیط های آموزشی اطفال شامل مهد کودک و مدرسه می باشد و خانه محیط آموزشی محسوب نمی گردد؛ ولی با توجه به اهمیت و نقش کلیدی آن در تربیت و پرورش اطفال از یک سو و ارتباط آن به عنوان مشارکت و همکاری با مدارس و پیش دبستان از سوی دیکر موضوعی است که در راستای ارتقای کیفیت در اجرای برنامه های آموزشی، تربیتی و پیش گیری از بزهکاری اطفال در کنار مدارس قرار دارد.

یکی دیگر از محیط های آموزشی که بر تربیت کودکان نقش کلیدی دارد مهد کودک می باشد؛ مهدکودک همان گونه که می توانند مفاهیم والایی همچون: نظم ، درستکاری، راست گویی و حرکت در راستای منافع جمعی را به کودکان القا کنند و در عمق باورهای آنان بگنجانند. درصورت عدم برخورداری از برنامه ریزی کارشناسی شده بهره مند نباشد می تواند کودکان را به سوی بی نظمی، رفتارهای ضد اخلاقی بزهکاری و... سوق دهند؛ بنا براین محیط مهد کودک در پیشگیری از بزه اطفال نقش کلیدی دارد.

محیط مدارس تنها جای است که دانش آموزان زمانی طولانی از مهم ترین سال های زندگی خود را با آن در ارتباط هستند؛ لذا هرچه مدرسه ای بیشتر شرایط تعلیم وتربیت مناسب را با وضع مقررات ، اقدامات حمایتی، کلاس های آموزشی و تفریحی فراهم آورد به همان نسبت دانش آموزان از خشونت فاصله می گیرد، درعین حال اگر مدرسه محیط مناسب را فراهم نکند می تواند محل یاد گیری بزه برای دانش آموزان گردد. بنابراین مدارس مناسب، تاثیر انکار ناپذیر در پیشگیری از وقوع بزه کاری بخصوص در سنین کودکی و نوجوانی را دارد.

علاوه برموارد فوق، نقش مدیران، معلمان و متون آموزشی در تربیت دانش آموزان را نمی توان

نادیده گرفت که باتوجه به الگو قرار گرفتن معلم و نوع برقراری رابطه وگفتگو با دانش آموزان ، عدم تبعیض بین شاگردان و اتخاذ شیوه های تربیتی نوین با توجه به ویژگی های شخصیتی- روانی و ایجاد انگیزه و آگاهی دهی به دانش آموزان در پیشگیری از بزهکاری نقش اساسی دارد.

کتابنامه

جعفر رشادتی، **پیشگیری از جرم در قرآن کریم**، پیام راشده، تهران، ۱۳۹۰.

حسن عمید، **فرهنگ فارسی عمید**، تهران امیر کبیر، چاپ ۲۷، ۱۳۸٤.

حسین عبدی، **فرهنگ عبدی**، جلد اول، ص ۵۱۰ – محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران، امیر کبیر، ؛ **فرهنگ فارسی مهشید مشیری**، تهران، سروش.

حمید رضا عامری سیاهویی، **نقش معماری در پیشگیری از جرم**، تهران، مجد ،۱۳۸۷.

حمید فهیمی، **نقش نهاد های آموزشی در پیشگیری از وقوع جرم**، مجموعه مقالات قوه قضائیه و پیشگیری از وقوع جرم.

دکتر داود کریمی؛ منوچهر عبدالهی، **پیشگیری از بزهکاری اطفال با رویکرد خانواده و مدرسه مدار در سیاست جنایی ایران**، منتشر شده در اولین همایش ملی یافته های نوین در علوم انسانی و امنیت اجتماعی در سال ۱۳۹۵.

دکتر علی تقی پورظهیر، **مبانی و اصول اموزش و پرورش**، تهران، آگاه، ۱۳۷٦.

دکتر مهدی نصیری، **نقش نظام آموزشی بر توسعه ایران معاصر**، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۵.

رهزا رجائی، **نقش مهد کودک و پیش دبستانی در تربیت کودکان**، سومین دوره کنفرانس بین المللي پژوهش در علوم و تکنولوژي، ۱۳۹۵، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی. https://www.sid.ir/fa/seminar

سید علی رضا میر کمالی و همکاران، **کانون اصلاح و تربیت از منظر پیشگیری رشد مدار**، فصل نامه پژوهش حقوق کیفری، سال چهارم، شماره ۱۳، زمستان ۱۳۹٤.

سید محمد یوشع، **بررسی تربیت اخلاقی کودک از منظر ثقلین**، پایان نامه کارشناسی ارشد مدرسه آموزش عالی امام خمینی (ره) ۱۳۹۳.

سید محمود، میرخلیلی، **پیشگیری وضعی با نگاهی به سیاست جنایی اسلام**، تهران، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگی و اندیشه اسلامی، چاپ اول ۱۳۸۸.

شهرام ابراهیمی، **جرم شناسی پیشگیری**، جلد اول.

عاطفه بطیاری و همکاران، **نشریه مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی**، شماره۱٤، سال۱۳۹۹، پیشگیری از بزه دیدگی قلدری کودکان و نوجوانان از مسیر مداخلات مدرسه محور.

عباس صادقی، حسن حمیدی، **نوجوانی وپدیده بزهکاری**، فصل نامه علمی پژوهشی پیوند، تهران ۱۳۸۲.

عباس، محمدی اصل، **بزهکاری نوجوانان و نظریه های انحراف اجتماعی**، تهران، علم، چاپ اول، ۱۳۸۵.

علی اکبر دهخدا **لغت نامه**، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷.

علی حسین، نجفی ابرندآبادی؛ حمید، هاشم بیگی، **دانشنامه جرم شناسی**، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ دوم، ۱۳۹۰.

علی صفاری، **مجله تحقیقات حقوقی**، شماره ۳۳-۳٤، ۱۳۸۰، مبانی نظری پیشگیری وضعی از جرم.

غلام نبی شریفی، **نقش سبک معماری اسلامی در پیشگیری از جرم**، قم، مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی، جامعه المصطفی العالمیه (ص) پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی، ۱۳۹۷.

غلامرضا، محمد نسل، **کلیات پیشگیری از جرم**، تهران، نشر میزان، اول، ۱۳۹۳ .

فرید محسنی، **جرم شناسی**، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، چاپ اول، ۱۳۹٤.

قدرت الله خسرو شاهی، **مراحل سه گانه پیشگیری از جرم در آموزه های قرآنی**، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳، ۳۱

محمد ابراهیم بشارتی، **پیشگیری از جرم بر اساس آموزه های اخلاقی اسلامی**، پایان نامه کارشناسی ارشد، جامعه المصطفی العالمیه(ص)، مدرسه عالی تخصصی فقه و اصول ۱۳۸۷.

محمد صادقی، **نقش خانواده در تربیت اخلاقی فرزندان با تکیه بر دیدگاه اسلام**، پایان نامه کارشناسی ارشد، قم مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه (ص)، سال ۱۳۸٦.

محمد طاهر معیری، **مسائل آموزش و پرورش**، تهران، امیر کبیر، ۱۳٦٤.

محمد علی حاجی ده‌آبادی، **جامعه شناسی جنایی**، قم مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، ۱۳۹٤.

نصبه ابراهیمی و همکاران، **پیشگیری پلیس محور از بزه دیدگی کودکان در مدارس و راهکارهای آن**، فصل نامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، سال ۱۳۹٦، شماره ۳۳.